

Recenzja doktoratu Pana magistra Michała Stolarczyka
Wychowanie patriotyczne w szkołach powszechnych i średnich
Piotrkowa Trybunalskiego
w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939)
napisanego pod opieką naukową promotora
Pani dr hab. prof. UJK Joanny Majchrzyk-Mikuły
oraz promotora pomocniczego Pani dr Katarzyny Szymczyk
w Warszawie w 2019 r.

Przedstawiony mi do recenzji doktorat Pana magistra Michała Stolarczyka noszący tytuł: *Wychowanie patriotyczne w szkołach powszechnych i średnich Piotrkowa Trybunalskiego w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, napisany w bieżącym roku pod naukową opieką Pani dr hab. prof. UJK Joanny Majchrzyk-Mikuły, przy udziale Pani dr Katarzyny Szymczyk, jako promotora pomocniczego, liczy ogółem 336 ponumerowanych stron oraz dodatkowo trzynaście aneksów zawartych na końcu rozprawy na dwudziestu kartach (bez paginacji). Stwierdzam na wstępie, iż praca ma charakter samodzielny, nowatorski, napisana została pod właściwym nadzorem naukowym. Z pełną odpowiedzialnością podkreślam, iż nie znam żadnego opracowania o takiej tematyce, tym samym został spełniony jeden z podstawowych wymogów stawianych wobec rozpraw na stopień doktora.

Całość składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów (każdy poprzedzony krótkim wprowadzeniem), zakończenia, bibliografii, streszczenia w języku angielskim, dwóch spisów: tabel i fotografii oraz ze wspomnianych wcześniej aneksów. Analizując przedstawiony do recenzji tekst oraz powyższą konstrukcję stwierdzam, iż bardzo brak jest tu indeksu nazwisk, wykaz nazw geograficznych nie jest w tym wypadku konieczny. Każdy rozdział ma kilka podrozdziałów (dwa do czterech), jedynie drugi fragment pierwszego ma dodatkowo dwie mniejsze części. Oceniając konstrukcję doktoratu stwierdzam, iż jest ona właściwa (poza zaznaczonym powyżej jednym elementem), a wspomniany dodatkowy podział zastosowany w pierwszym rozdziale w pełni zasadny. Już teraz na wstępie mogę stwierdzić z pełną odpowiedzialnością,

iż recenzowana monografia zasługuje w przyszłości na wydanie drukiem, ale koniecznie należałoby ją wzbogacić o wspomniany indeks nazwisk, nie mówiąc oczywiście o uwagach zgłoszonych przez recenzentów oraz ewentualnie na publicznej, otwartej obronie ocenianej dysertacji.

Obszerny wstęp (strony: 5-24) jest bardzo dobrze napisany i wzbogacony o liczne, bogate przypisy. Doktorant omawia tu wszystkie niezbędne elementy. Na szczególne wyróżnienie zasługuje uzasadnienie opracowania tego tematu, omówienie celów badawczych oraz krytyczna ocena źródeł i dotychczasowej literatury, wykorzystanej przez Doktoranta. Sam program działań naukowych jest właściwy, dobrze i jasno sformułowany. Właściwym jest też zastosowanie podziału na publikacje napisane przed wrześniem 1939 r. i na współczesne doniesienia naukowe. Metodologia jest opisana krótko, ale wystarczająco (istotny dodatkowy plus w tym wypadku, to bogaty przypis 84 s. 21). Bardzo dojrzałe opracowano również inne przypisy, które właściwie uzupełniają tekst wstępu. Jedynym niewielkim mankamentem jest według mnie zbyt wąskie spojrzenia na genezę wychowania wprowadzanego przez obóz określany mianem sanacji. Chodzi mi tu o brak choćby jednego akapitu - odniesień do tekstów, które wyszły spod pióra Józefa Piłsudskiego. Patronował On przecież wychowaniu patriotycznemu i państwowemu, a bez jego akceptacji nie byłyby one zapewne wprowadzane. Marszałek wielokrotnie podkreślał na przykład dużą rolę, jaką odegrały w kształtowaniu właściwych postaw (również i w Jego przypadku) tradycje powstań narodowych, szczególnie styczniowego, czy - z innego obszaru - znaczenie wychowania zdrowotnego młodzieży. Przykładem była tu choćby osobista inicjatywa Marszałka utworzenia w stolicy wyższej szkoły sportowej - znanej powszechnie jeszcze od okresu przedwojennego, położonej na Bielanach, Akademii Wychowania Fizycznego (do wybuchu wojny w strukturach służby zdrowia Wojska Polskiego). Wprawdzie na stronie 46 (w pierwszym rozdziale) jest nieco odniesień do przywódcy obozu sanacyjnego, ale nie wykorzystano Jego bogatego, wydawanego drukiem, dorobku piśmienniczego, w tym odniesień do tematyki interesującej Pana magistra. W sumie oceniam jednak to wprowadzenie do doktoratu bardzo wysoko, a powyższa uwaga powinna być wykorzystana przy ewentualnych dalszych publikacjach Autora na te tematy.

Wprowadzający rozdział (s. 25-57) nosi tytuł *Wychowanie patriotyczne i jego ideały w systemie oświatowo-wychowawczym w Polsce okresu międzywojennego*. Zaczyna się od cytatu z wystąpienia J. Piłsudskiego (jednak bez odpowiedniego, pełnego odniesienia do źródła) oraz dwustronicowego wprowadzenia z przypisami. Szkoda, że w tym miejscu, lub ewentualnie w innym fragmencie dysertacji (rozdział II?), nie zaprezentowano pewnych ogólnych kwestii. W okresie międzywojennym Polacy stanowili przecież zaledwie około dwóch trze-

cich całego społeczeństwa – program forsowany przez piłsudczyków był głównie do nich skierowany – a mniejszości? W Piotrkowie Trybunalskim stanowiły one około 20% mieszkańców. Na przyszłość warto by pokazać zarówno statystyki narodowościowe II RP, jak i spróbować poszukać, jaki był stosunek do tych zagadnień programowych obozu rządzącego innych nacji – obywateli naszego kraju. A sprawy zdrowotności i higieny, tak wyraźnie obecne w prezentowanych programach wychowania państwowego – przecież wynikały ze złego stanu zdrowotnego i niskiego poziomu świadomości prozdrowotnych większości społeczeństwa (znana działalność na tym polu ówczesnego premiera generała i doktora medycyny Felicjana Sławoja Składkowskiego). Warto więc, chociaż minimalnie w kolejnych publikacjach, takie ogólne problemy zasygnalizować. W pierwszym podrozdziale *Zagadnienia i zakres pojęciowy wychowania patriotycznego w II Rzeczypospolitej. Podstawowa terminologia* zaprezentowano bardzo dojrzałe i wyczerpująco różne podstawowe definicje i pojęcia. Tekst jest właściwie uzupełniony o dobrze dobrane cytaty z różnych tekstów. Drugi podrozdział wyjątkowo podzielono na dwie części, w których omówiono modele wychowania forsowane przez: narodową demokrację (narodowe) oraz przez piłsudczyków (państwowe). Zwraca tu uwagę szerokie wykorzystanie dostępnych źródeł i literatury wraz z zaprezentowanymi omówieniami. Takim bardzo dobrym przykładem jest przypis 99 na stronie 51. Stanowi on doskonały komentarz i uzupełnienie do tekstów i cytatów z tej i poprzedniej strony, jest opracowany wzorcowo. W sumie oceniam tą pierwszą część bardzo pozytywnie, mimo wspomnianych wcześniej uwag, co do ogólnego tła - proponuję je traktować, jako postulat dalszych, szerszych badań.

Rozdział drugi: *Zagadnienia ustrojowo-programowe polskiego szkolnictwa a podstawy realizacji wychowania patriotycznego w szkołach Piotrkowa Trybunalskiego* jest bardzo obszerny (s. 59-126), został podzielony na cztery podrozdziały. Są one poświęcone kwestiom regulacji ustrojowo-programowych, głównym założeniom dydaktycznym, metodom i środkom stosowanym w realizacji programu patriotycznego oraz omówieniu podręczników i czasopism realizujących założenia programowe. Dokonano tu wiele bardzo interesujących i dobrze wykonanych ogólnych analiz, porównań, umiejętnie wplatając niezbędne elementy związane z Piotrkowem. Autor wykazał się tutaj bardzo dobrą znajomością tematu, świetną znajomością źródeł i literatury, bardzo interesująco prezentując wspomniane zagadnienia. Dotarł do wielu szczegółów, na przykład do zachowanych w miejscowym, piotrkowskim Archiwum dzienników szkolnych, które skrupulatnie przeanalizował wyciągając różne wnioski (dla przykładu s. 90-91). Sięgał też i obficie cytował różne źródła – od archiwaliów do pamiętników, przy okazji dokonując też charakterystyk piotrkowskich placówek oświatowych (na

przykład s. 93 – ówczesne Gimnazjum, obecnie Liceum im. Bolesława Chrobrego). Zwracają tu też, podobnie, jak w całej pracy, liczne, bogate przypisy, będące celnymi komentarzami i uzupełnieniami samego tekstu (przykładowo s. 108, odsyłacze 137-141, s. 115, przypis 155). Na pozytywne podkreślenie zasługuje też wplecenie w tekst archiwalnych zdjęć z piotrkowskich szkół. O pewnych brakach wspomniałem wcześniej, mówiąc o ewentualnym dodaniu tła opisywanych kwestii. Rozdział ten uważam w sumie za bardzo dobry, świadczący o dużej dojrzałości naukowej Doktoranta.

Kolejny, trzeci fragment poświęcono głównie problematyce piotrkowskiej, co zresztą sugeruje sam tytuł: *Organizacja pracy szkolnej i metodyka wychowania patriotycznego w szkołach powszechnych Piotrkowa Trybunalskiego* (s. 127-176). Zaprezentowano tu stan organizacyjny oraz przemiany w piotrkowskim szkolnictwie powszechnym, a także przebieg realizacji w nich ogólnopolskich programów z uwzględnieniem uczniowskich organizacji, ceremoniału szkolnego i wycieczek szkolnych, odgrywających istotną rolę w procesie wychowania patriotycznego. W pierwszym podrozdziale bardzo interesującymi są tabele nr 3 i 4 (s. 131), ale brakuje mi jeszcze jednej, pokazującej w sposób dynamiczny przemiany w organizacji piotrkowskich szkół powszechnych. Nie trzeba tu podawać szczegółowo rok po roku zachodzące zmiany, wystarczyło umieścić dane na przykład z roku szkolnego 1919/1920 – potem, systematycznie, co kilka lat i na koniec z ostatniego przedwojennego – 1938/1939 – w sumie kilka dodatkowych rubryk. Bardzo ciekawe są kolejne podrozdziały. Podobnie, jak w całej rozprawie, Doktorant bardzo interesująco omawia i analizuje poszczególne kwestie, uzupełniając wielokrotnie informacjami zawartymi w przypisach (przykładowo s. 153 czy 159/160). Wykazuje się przy tym dużą wiedzą ogólną, pedagogiczną i historyczną oraz – co już podkreślałem - dojrzałością. Widać tutaj, jak szeroką kwerendę przeprowadzono w archiwach – tu głównie piotrkowskim oraz w bibliotekach. Można podziwiać skrupulatność i dociekliwość Autora recenzowanego doktoratu, umiejętność połączenia kwestii ogólnopolskich z lokalnymi, piotrkowskimi (na przykład strony 142-149 czy 155-160). Podobnie, jak poprzednie i ten fragment oceniam bardzo pozytywnie.

Przedostatni rozdział nosi tytuł *Metodyka wychowania patriotycznego w piotrkowskich szkołach średnich* (s. 177-237). Zawiera on wszystkie pozytywne elementy, o których wspomniałem powyżej, nie będę więc ich tutaj powtarzał. Na podkreślenie zasługuje tu wprowadzenie szeregu tabel, w których syntetycznie przedstawiono różne szczegóły pracownice zebrane przez Doktoranta, głównie w piotrkowskim Archiwum i w innych miejscowych placówkach. Szkoda, iż w tabeli nr 5, s. 184 nie dodano jeszcze jednej rubryki dotyczącej roku szkolnego 1938/1939 lub w ostateczności, przy braku kompletnych danych, 1937/1938 – jako

swoistego podsumowania zawartych tam informacji. Żałuję, iż nie dotarto w tekście i przypisie 4, s. 179 do mojej publikacji o Wandzie Grabowskiej (zawartej w książce jubileuszowej P. prorektor prof. A. Grochulskiej). Mimo takich drobnych uwag recenzenta, o bardzo dobrej kwerendzie świadczy jednak zaprezentowanie wielu szczegółów z życia ówczesnych piotrkowskich szkół średnich, w tym nawet wierszy pisanych przez ówczesną młodzież. W ciekawy sposób ubarwia to tekst naukowy, podobnie, jak kolejne kopie zdjęć z życia uczniów piotrkowskich szkół średnich z lat międzywojennych. W sumie również i tę część dysertacji oceniam bardzo pozytywnie.

Rozdział ostatni – piąty – omawia inne zagadnienia, nie dotyczące bezpośrednio piotrkowskich placówek oświatowych: *Pozaszkolne formy wdrażania patriotycznych ideałów wychowawczych w Piotrkowie Trybunalskim w okresie międzywojennym* (s. 239-287). Bardzo słusznie, zgodnie z teorią wychowania, Pan magister zaczął ten fragment od omówienia znaczenia i roli najważniejszego środowiska w wychowaniu, czyli rodzinnego – tym razem głównie w propagowaniu patriotyzmu. Przypomniano tu współpracę rodziców ze szkołą, a także różne formy takiej działalności. Piotrków w tamtych latach miał jednak liczne mniejszości narodowe, najliczniejszą pochodzenia żydowskiego – jak i czy te społeczności (przecież też pełnoprawni obywatele II RP) włączały się do takiej działalności? Podobną uwagę mam też do kolejnego, bardzo ciekawego, pełnego szczegółów, dobrze napisanego podrozdziału o roli kościoła katolickiego. A wyznawcy innych religii dość liczni w trybunalskim grodzie? – były synagogi, a także wyznawcy kościołów protestanckich i – nieliczni – prawosławni, skupiający się wokół swoich świątyń. To ciekawy temat – być może materiał do kolejnych badań Autora. Bardzo dobrze, że osobny – trzeci, ostatni podrozdział poświęcono działalności władz samorządowych w obszarze wychowania na terenie Piotrkowa. Władze miasta byli bardzo aktywni na niwie społecznej. W krótkim przecież okresie międzywojennym wzniesiono komunalne bloki mieszkalne, rozpoczęto i systematycznie rozbudowywano sieć wodno-kanalizacyjną, porządkowano miasto pod względem zarówno estetyki, jak i higieny komunalnej. Nic więc dziwnego, że nie zaniedbywano też i współpracy z szkołami, wspierania w różny sposób dzieci i młodzieży. Autor przypomniał tu liczne akcje samorządowe, jak choćby subsydiowanie wycieczek dla sporych grup uczniowskich, liczących nawet i pół tysiąca uczestników. Całość tego rozdziału została bardzo dobrze, podobnie jak i poprzednie, opracowana pod względem naukowym.

Obszerne Zakończenie (s. 287-292) jest właściwie napisane, chociaż Doktorant mógł bardziej podkreślić, uwypuklić, w jakim stopniu zostały zrealizowane przyjęte cele i założenia badawcze. Ciekawe są tu refleksje dotyczące też współczesności.

Na stronach 293-317 zawarto imponującą swoją objętością bibliografię. Jej układ, podział jest właściwy. Wykorzystano bogatą bazę źródłową dzięki kwerendzie przeprowadzonej w Archiwum Akt Nowych, Centralnym Archiwum Wojskowym, Archiwum Państwowym w Piotrkowie Trybunalskim (podstawowym dla przeprowadzonych badań) oraz w Archiwum łódzkim. Wykorzystano też zasoby archiwalne piotrkowskiego I LO im. Bolesława Chrobrego, liczne Dzienniki Ustaw, urzędowe sprawozdania i roczniki oraz inne materiały źródłowe wydane drukiem. Przeprowadzono też wnikliwą kwerendę w różnych czasopismach, w tym uczniowskich. Jak wspomniałem, literaturę podzielono na dwie podobne części – wydaną przed 1 września 1939 r. i po II wojnie światowej (osobno monografie, a potem artykuły). Jest to podział, – co już zaznaczyłem wcześniej – jak najbardziej właściwy. Nie uniknięto jednak drobnych przeoczeń, na przykład na s. 303 jest pozycja A. C. Leszczyńskiego i H. Szabali o profesorze Kazimierzu Sośnickim, a na następnej H. Olszara o kościele katolickim – obie wydane po wojnie, a więc nie powinny się znaleźć w dziale literatury z lat II RP – należy dokonać dokładniejszej, wnikliwszej korekty. Podobnie nie znalazłem pozycji z przypisu 60, s. 18 w bibliografii – należy także raz jeszcze dokładnie sprawdzić przypisy i ewentualnie dokonać niezbędnych zmian, uzupełnień w myśl zasady – *wszystkie pozycje z przypisów muszą być w bibliografii, a to, co w bibliografii – w przypisach*. Mimo takich edytorskich drobiazgów należy bardzo wysoko ocenić zgromadzoną bibliografię, świadczy ona o wielkiej erudycji Doktoranta, docieklivości i bardzo dobrym warsztacie naukowym.

Na końcu, obok streszczenia w języku angielskim i różnych spisów, zawarto też ciekawe aneksy. Dwa z nich są tekstowe, pozostałe to fotokopie z różnych czasopism. Podnoszą one wartość recenzowanej rozprawy, są ciekawe, dobrze dobrane, oceniam je pozytywnie, jako istotne uzupełnienie przedstawionych treści.

Kończąc recenzję rozprawy doktorskiej Pana magistra Michała Stolarczyka pod tytułem: *Wychowanie patriotyczne w szkołach powszechnych i średnich Piotrkowa Trybunalskiego w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, napisanej w bieżącym roku pod naukową opieką Pani dr hab. prof. UJK Joanny Majchrzyk-Mikuły, przy udziale promotora pomocniczego Pani dr Katarzyny Szymczyk, stwierdzam z przyjemnością, iż spełnia ona wszystkie wymogi stawiane dysertacjom doktorskim z zakresu historii oświaty i wychowania w naukach pedagogicznych (Ustawa z 14 marca 2003 r., zwłaszcza art. 13, Dz. U. z 2014 r., poz. 1852 z późniejszymi zmianami). Praca nie jest powieleniem innych rozpraw, jest oryginalna, samodzielna w zakresie, jaki jest wymagany od doktorantów. Promotorzy – w tym pomocniczy – są pedagogami, wybitnymi specjalistami w obrębie tematyki opracowanej przez Pana magistra M. Stolarczyka, posiadającymi bogaty dorobek naukowy z historii polskiej oświaty i wycho-

wania w ubiegłym wieku. Recenzowana praca ma trafnie wybrane cele badawcze, zrozumiałe dla każdego ramy chronologiczne, oparta została o bardzo bogate źródła archiwalne, wydane drukiem akty normatywne oraz różnorodne sprawozdania, a także wykorzystano bardzo bogatą różnorodną literaturę zarówno z epoki, (która ma tu walor źródła), jak i współczesną. Doktorant wykazał się wielką znajomością omawianej tematyki i w ogóle pedagogiki, szczególnie dziejów oświaty, wychowania, jak również historii Polski ubiegłego wieku. Mimo stosunkowo młodego wieku Pan magister jest już dojrzałym badaczem o bardzo dobrym warsztacie metodologicznym. Nieliczne moje uwagi krytyczne są w dużej mierze postulatami do przeprowadzenia oraz zrealizowania podczas dalszych badań w tym ciekawym, ważnym i obecnie obszarze naukowym. Przypisy, aneksy, tabele zostały opracowane prawidłowo, nawet mogę stwierdzić – wzorcowo, co wielokrotnie uwypuklałem w tekście. Również nie mam krytycznych uwag, a raczej podkreślam bardzo dobry styl wypowiedzi Autora recenzowanej rozprawy. Stwierdzam, iż recenzowana rozprawa Pana magistra Michała Stolarczyka pod tytułem: *Wychowanie patriotyczne w szkołach powszechnych i średnich Piotrkowa Trybunalskiego w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, może być publicznie dyskutowana podczas kolejnych etapów postępowania doktorskiego, zasługuje również na wyróżnienie oraz – raz jeszcze zaznaczam – na wydanie drukiem (z uwzględnieniem oczywiście różnych uwag krytycznych). Recenzja jest jednoznacznie pozytywna.

Biorąc to wszystko pod uwagę zwracam się do Pana Dziekana Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie ks. dr hab. Jana Niewęglowskiego prof. UKSW oraz do członków Wysokiej Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych UKSW o dopuszczenie Pana magistra Michała Stolarczyka do dalszych etapów w postępowaniu doktorskim.

Recenzent pracy doktorskiej
prof. zw. dr hab. Andrzej Felchner